

17. Тодик Ю.Н. Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина: Учеб. пособие. - Х.: Фоліо: Райдер, - 1998. - 292с. 18. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник. - К.: ЮрІнком Інтер, 2002. - С. 536с. 19. Штюдманн Д. Громадянське суспільство в Німеччині // Дзеркало тижня: Міжнар. суп.-політ. щотижневик. - 2002. - № 5. - С. 3.

Надійшла до редакції 15.10.2003 р.

УДК 347.19

О.Р. Кібенко, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

ГЛОБАЛЬНА РЕФОРМА КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА ЄС

За останні роки корпоративне законодавство України набрало активного розвитку. Багато нових інститутів впроваджуються сьогодні у вітчизняне корпоративне право у зв'язку з необхідністю адаптації законодавства України до законодавства ЄС, процес якої розпочався в березні 1998 р. з набранням чинності Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-членами і Україною [10]. Незважаючи на значну кількість прийнятих нормативних документів [Див.: 4; 5; 6; 9], у вітчизняній правовій літературі проблеми, пов'язані з адаптацією корпоративного законодавства України до законодавства ЄС, на жаль, не знайшли значного відбиття. Більшість сучасних публікацій присвячена загальнотеоретичним проблемам, тоді як питання адаптації саме корпоративного законодавства України до законодавства ЄС лише частково висвітлені в роботах таких авторів як О.М. Вінник, А. Єфіменко, І.В. Спасибова, Фатеева [1; 3; 8] та ін. Отже процес адаптації фактично перебуває на початковому етапі [7].

Рішенням Міжвідомчої координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу від 28 вересня 2001 р., № 6 визначено перелік нормативних актів ЄС (директив та регламентів), до яких має бути адаптовано законодавство України протягом 2002 - 2004 років [5]. Але процес адаптації національного законодавства України до права Європейського Союзу, який триває зараз в Україні, вимагає врахування не тільки положень, що містяться в чинних директивах і регламентах ЄС, а й перспектив розвитку європейського корпоративного права. Розробляючи нове законодавство чи реформуючи чинне, український законодавець має визначити, які норми європейського корпоративного права є ефективними і мають бути запроваджені в чинне законодавство України, а які визнані недейовими.

ми, застарілими і не повинні враховуватися при створенні нових українських законів. Сьогодні є велика небезпека, що такі норми „транзитом” можуть потрапити до нового українського законодавства, чим створять додаткові перешкоди для розвитку вітчизняного бізнесу.

Більшість директив ЄС з гармонізації корпоративного права, до яких сьогодні має бути адаптовано українське законодавство, були прийняті досить давно: Перша Директива у 1968 р., остання (Дванадцята) – в 1989 р., тобто понад десять років тому. На відміну від національного законодавства, яке є порівняно мобільним, правове регулювання за допомогою директив – складний і довготривалий процес. Від моменту затвердження Європейською правовою комісією офіційного проекту директиви проходять довгі роки, поки вона буде прийнята Радою ЄС та Європейським парламентом і вступить у дію. А й після вступу директиви в дію державам ЄС надається досить тривалий час для приведення національного законодавства у відповідність до її вимог (до п'яти років). Не менш складним і тривалим є процес внесення змін до директив ЄС. Тому вони, будучи актуальними на момент їх розробки і прийняття, з перебігом часу поступово перетворюються на певні гальма для розвитку корпоративних відносин, втрачають позитивний потенціал правового регулювання.

На застарілість, неадекватність сучасному бізнесовому середовищу директив з гармонізації корпоративного права вказувалося багатьма європейськими експертами. Експерти стверджують, що сучасне корпоративне право ЄС не відповідає змінам, що відбулись у європейському правовому й економічному просторі за останні десятиріччя, а тому потребує глобального реформування [13, р. 1]. Більшість його норм виникли ще до того, як був створений єдиний європейський ринок, зокрема, ринок цінних паперів. Сьогодні процеси гармонізації мають бути спрямовані не тільки на захист інтересів кредиторів та акціонерів компанії, а передусім на усунення перешкод для розвитку транснаціонального бізнесу, забезпечення процесу вільного руху капіталів у рамках ЄС. Корпоративне право також повинно враховувати появу нових інформаційних і комунікаційних технологій, які можуть бути широко застосовані учасниками корпоративних відносин за умови створення належної правової бази. Виникнення спеціального правового регулювання ринку цінних паперів та фінансових послуг у рамках ЄС теж є чинником, що викликає необхідність проведення глобальної реформи: адже більшість директив ЄС з гармонізації корпоративного права були прийняті без урахування положень у цій галузі:

Група експертів високого рівня була створена Європейською правовою комісією у вересні 2001 р. з метою розробки рекомендацій щодо

розбудови принципово нової моделі європейського корпоративного права [11]. 4 листопада 2002 р. Ця група подала Комісії ЄС доклад „Сучасна регуляторна модель корпоративного права в Європі” [13], на підставі якої 21 травня 2003 г. Комісією ЄС було підготовлено Звернення до Ради ЄС та Європейського парламенту “Модернізація корпоративного права й удосконалення корпоративного управління в Європейському Союзі – План щодо руху вперед” [12], у якому визначені основні напрямки і строки проведення реформи. Реформу планується провадити поступово, у три етапи (перший – 2003 – 2005 рр.; другий – 2006 – 2008 рр.; третій – 2009 р.).

Метою даної статті є визначення основних напрямків реалізації глобальної реформи європейського корпоративного права і формулювання наукових рекомендацій щодо їх урахування у процесі адаптації корпоративного законодавства України до законодавства ЄС.

Основними завданнями глобальної реформи є:

- створення корпоративного права ЄС, спрямованого на формування ефективного й конкурентоспроможного європейського бізнесу;
- реформування механізмів створення корпоративного права ЄС – використання більш гнучких і мобільних форм нормотворчості;
- використання механізму розкриття інформації як засобу регулювання корпоративних відносин (замість встановлення численних обмежень і заборон на здійснення певних дій);
- чітке розмежування типів компаній і відповідна диференціація правового регулювання;
- послаблення багатьох правил і вимог корпоративного законодавства, підвищення диспозитивності його норм;
- створення відповідної правової бази для використання нових інформаційних і комунікаційних технологій учасниками корпоративних відносин.

Дослідження та пропозиції Групи експертів високого рівня присвячені групам питань, як-то: а) корпоративне управління; б) акціонерні компанії: прийняття рішень, розкриття інформації та комунікації; в) правовий режим капіталу компанії (поступовий відхід від вимог доктрини „формування та підтримки акціонерного капіталу”); г) функціонування груп компаній; д) реструктуризація й мобільність компаній (у межах ЄС); е) перспективи створення Європейської приватної компанії; є) правова база функціонування кооперативів та інших організаційно-правових форм підприємницької діяльності.

Розглянемо детальніше перспективні напрямки розвитку корпоративного права ЄС відповідно до останніх документів ЄС, затверджених у цій галузі.

Створення корпоративного права ЄС, спрямованого на формування ефективного й конкурентоспроможного європейського бізнесу. В доповіді експертів зазначається, що протягом останніх років процеси гармонізації корпоративного права ЄС розвивались у напрямку забезпечення ефективної системи захисту прав та інтересів акціонерів, інших інвесторів і кредиторів компаній у державах – учасницях ЄС. Але при цьому фактично перестала забезпечуватися основна функція корпоративного права. У доповіді Групи експертів високого рівня зазначається „Урачування основних потреб, власне самих компаній не було основною метою (лейтмотивом) здійснення гармонізації... Прагнучи забезпечити максимальний захист осіб, які мають справи з компанією – акціонерів і третіх осіб, ми зовсім залишили поза увагою те, що є основним завданням корпоративного права: створення необхідного правового регулювання для тих, хто бажає вести свій бізнес ефективно й успішно” [13, с. 30, 31]. Тоді як корпоративне право повинно насамперед стимулювати розвиток ефективного й конкурентоздатного бізнесу в рамках ЄС. Захист інтересів акціонерів і кредиторів компанії не повинен бути самоціллю при розробці нових інструментів гармонізації корпоративного права в країнах ЄС. Це не означає перехід до позиції ігнорування інтересів осіб, які мають справу з компанією, але при здійсненні захисту їх інтересів слід завжди пам'ятати про інтереси компанії і знаходити необхідну рівновагу між цими двома важелями.

Багато процедур, спрямованих на захист інтересів акціонерів і кредиторів компаній сформувалися так давно, що нині вони не виконують своєї головної функції, є архаїчними й вельми обтяжливими для компаній. Особливо це стосується процедур, пов'язаних із формуванням і підтримкою розміру акціонерного капіталу й захистом інтересів кредиторів при реорганізації та поглинанні компаній. Європейською комісією пропонується запровадження нових правових режимів у цій галузі.

Подальшою тенденцією розвитку корпоративного права ЄС, на думку експертів, має бути не стільки гармонізація національного права держав-учасниць, як усунення перешкод для трансграничного бізнесу в Європі, зокрема, надання можливості створення наднаціональних структур корпоративного типу, таких як Європейська публічна компанія, Європейська приватна компанія, Європейський кооператив та ін. При цьому ЄС має забезпечити максимально широкий вибір організаційно-правових форм ведення бізнесу (національних і наднаціональних). Крім того, компанії повинні мати змогу змінювати своє місце знаходження з однієї країни ЄС на іншу без перереєстрації, ефектив-

нішим має бути процес здійснення транскордонних реорганізацій і поглинань компаній.

Реформування механізмів створення корпоративного права ЄС, тобто використання більш гнучких і мобільних форм нормотворчості. Починаючи з 60-х років ХХ ст., корпоративне право ЄС розвивалось у напрямку гармонізації національного корпоративного права країн Співдружності, що здійснювалося переважно шляхом прийняття директив, які вимагали інтенсивного втілення в життя. Тривалий у часі процес прийняття директив та їх імплементації в законодавство країн Співдружності приводить до того, що, коли відповідні положення корпоративного права вступають у дію, вони вже є застарілими, їх треба змінювати. А для цього слід запустити заново весь механізм (розробку пропозицій щодо внесення змін у директиви, їх прийняття Радою та Європарламентом, впровадження у національне законодавство країн ЄС). Такий негнучкий, можна сказати "закам'янілий", механізм правотворчості є вкрай непридатним для корпоративного права – якому належить мобільно і адекватно реагувати на потреби сучасного бізнесу, йти в ногу з обставинами, які постійно змінюються. Неконкурентоздатність корпоративного права країн ЄС на світовому ринку (порівняно з корпоративним правом інших країн, яке розвивається автономно й може змінюватися досить швидко) – ось невтішний результат детального регулювання за допомогою директив.

Європейська комісія та Група експертів високого рівня пропонують ширше використовувати інші інструменти створення корпоративного права ЄС: регламенти, стандарти найкращої корпоративної практики, модельне законодавство, модельні форми документів (статuti компаній, доручення акціонерів) тощо. Крім того, наголошується на тому, що директиви не повинні містити деталізованих правових норм. Регулювання за допомогою директив має носити переважно рамочний характер, закріплюючи базові принципи та стандарти регулювання корпоративних відносин, залишаючи при цьому їх деталізацію у компетенції національної влади.

Розкриття інформації як засіб регулювання корпоративних відносин (замість встановлення численних обмежень і заборон здійснення певних дій). Усе більше уваги в регулюванні корпоративних відносин на європейському рівні приділяється питанням розкриття інформації. За думкою багатьох експертів, сам факт того, що інформація про певні дії або факти повинна бути опублікована чи розкрита для зацікавлених осіб, забезпечує додержання найкращих стандартів корпоративної поведінки значно ефективніше, ніж прями заборони або обмеження, що встановлюються нормами права. Практика свідчить, що учасники кор-

поративних відносин прагнуть уникати у своїй діяльності вчинків, які можуть бути оцінені як недобросовісні, сумнівні. Передбачити всі варіанти такої поведінки в нормах права і заборонити їх практично неможливо, тому механізм розкриття інформації є найбільш дійовим способом забезпечення належного поведіння цих учасників, що є більш гнучким і необтяжливим засобом регулювання, аніж встановлення в законодавстві деталізованих правових норм. Крім того, дотримання учасниками корпоративних відносин вимог щодо повного, суттєвого та своєчасного розкриття інформації проконтролювати значно легше, аніж виконання вимог щодо їх відповідної поведінки.

У перспективі багато норм чинного корпоративного законодавства, які регулюють поведінку сторін шляхом прямих приписів або заборон мають бути замінені вимогами розкриття інформації. Але в регулюванні корпоративних відносин через механізм розкриття інформації є певні обмеження, а саме:

– розкриття інформації – це сфера регулювання, у якій взаємодіють норми корпоративного законодавства й законодавства про цінні папери, тому дуже часто одна й та ж інформація потребує неодноразового розкриття. Вимоги цих двох галузей законодавства щодо розкриття інформації повинні бути скоординовані й узгоджені.

– надто широке застосування механізмів її розкриття може викликати перевантаження учасників корпоративних відносин інформацією різного роду, що призведе до нездатності заінтересованих осіб адекватно її оцінювати. При встановленні переліку відомостей, які належить надавати учасникам корпоративних відносин, слід чітко уявляти, наскільки інформація є суттєвою (не слід застосовувати принцип „чим більше – тим краще”), бо перенасичення даними, що не мають суттєвого значення й ускладнюють сприйняття основної частини інформації, – це явне порушення вимог щодо її розкриття. Важливу роль також відіграє форма надання інформації.

Чітке розмежування типів компаній і відповідна диференціація правового регулювання. Корпоративне право держав – учасниць ЄС традиційно поділяє компанії на публічні і приватні (закриті). Директиви ЄС, визначаючи сферу своєї дії, також використовують такий підхід, причому основна маса директив спрямована на гармонізацію правового статусу саме публічних компаній. Але з точки зору експертів, на практиці між публічною і приватною компанією існує дуже мало відмінностей, а існуючі мають значною мірою штучний характер: вони запроваджені правом, а не зумовлені економічною сутністю компаній). У багатьох державах ЄС регулювання діяльності приватних компаній здійснюється за остаточним принципом: до норм, що регулюють дія-

льність публічних компаній, додаються певні застереження (винятки) щодо приватних компаній. Іншими словами, законодавство про публічні компанії є базою для правового регулювання всіх інших типів компаній. У той же час у певних державах ЄС переважає кількість публічних компаній фактично закриті: кількість їх акціонерів обмежена, а вони не мають вільного обігу.

На сьогодні в економіці ЄС, як відзначається експертами, фактично виділяються три типи компаній: (а) *компанії, акції яких пройшли лістинг* (тобто допущені до торгів на організованому ринку); (б) *відкриті компанії* – компанії акції яких не допущені до торгівлі на організованих ринках, але можуть мати вільний обіг на стихійному ринку цінних паперів; (в) *закриті компанії* – компанії, акції яких не мають вільного обігу на ринку цінних паперів і не можуть бути допущені до торгівлі на організованому фондовому ринку.

У перспективному корпоративному законодавстві ЄС планується проведення диференціації правового регулювання відповідно до такого їх поділу. Для компаній першого типу, має бути встановлена система уніфікованих, імперативних норм, спрямованих на захист акціонерів (інвесторів) і кредиторів. До них повинні в повному обсязі застосовуватися норми щодо розкриття інформації, тоді як для закритих компаній має бути забезпечена максимальна диспозитивність законодавства. Учасникам цих компаній належить самим визначати структуру своєї компанії, порядок управління нею, свої права, обов'язки й відповідальність. Правове регулювання стосовно цих компаній за своєю природою повинно наближатися до контрактного права й базуватися на принципах свободи й рівності сторін, диспозитивності, невтручання публічної влади. Правовий режим відкритих компаній є „перехідним” або „середнім” між названими двома режимами. Але цей новий режим має бути значно м'якший, аніж діючий сьогодні.

Послаблення багатьох правил і вимог корпоративного законодавства, підвищення диспозитивності його норм. Дуже часто корпоративне законодавство використовується для досягнення „побічних” цілей – боротьби з порушеннями у царині податкового законодавства, кримінальними злочинами, тероризмом тощо. Такий підхід є неприпустимим, бо викликає до життя появу великої кількості обтяжливих правничих поведінок, значного моніторингу, через що багато процедур, що застосовуються у сфері корпоративних відносин, стають тривалішими, заплутанішими і фінансово невиправданими.

Сьогоднішнє корпоративне право ЄС будується, на жаль, на підході до компаній як до „потенційних правопорушників” і його норми спрямовані не на забезпечення умов для розвитку ефективного бізнесу, а на

протидію можливим порушенням, пов'язаним із їх діяльністю. Такий підхід є неприпустимим, адже він значною мірою гальмує розвиток європейського бізнесу. Боротьба з правопорушеннями, що можуть мати місце з боку компаній, не повинна бути основним завданням корпоративного права, а має здійснюватися за допомогою норм інших галузей законодавства (кримінального, адміністративного, податкового тощо).

Створення відповідної правової бази для використання нових інформаційних і комунікаційних технологій учасниками корпоративних відносин. Група експертів високого рівня рекомендує зосередити увагу на впровадженні сучасних технологій у таких сферах, як звітування компанії та розкриття інформації про неї. Пропонується доповнити Першу директиву ЄС положеннями, що передбачатимуть можливість: (а) надання компанією передбаченої законодавством інформації та документів до реєстру в електронній формі; (б) доступу до інформації, що знаходиться в реєстрі, через мережу Інтернет для будь-якої зацікавленої особи.

Інформація, яку компаніям належить розкривати сьогодні міститься, в численних джерелах: у комерційних і торговельних реєстрах, на спеціальних шпальтах газет та інших друкованих видань, у звітності, що направляється до бірж і державних органів, які регулюють фондовий ринок. Більша частина цієї інформації є доступною для публіки, але її отримання супроводжується значними фінансовими й часовими витратами. Група експертів пропонує запровадити обов'язкове створення компаніями власного веб-сайту, на якому містилася б уся інформація, що підлягає розкриттю, і який мав би посилання на веб-адресу реєстру, у якому зареєстровано компанію. Уже зараз компанії, акції яких обертаються у системі організованої торгівлі, мають власні веб-сайти, що розглядається як виконання одного із стандартів найкращої практики корпоративного управління. Експертами пропонується замінити зобов'язання компанії розкривати інформацію й надавати певні документи різним органам на обов'язок розміщати все це на власному веб-сайті. Слід зазначити, що така ініціатива Групи не отримала стовідсоткової підтримки при публічному обговоренні.

Викладене вище дозволяє дійти наступних висновків:

1. З огляду на досить нечіткі перспективи й віддалені строки вступу України до ЄС, при адаптуванні вітчизняного корпоративного законодавства до законодавства ЄС слід враховувати не тільки (і не стільки) чинні директиви ЄС, а й загальні тенденції та перспективи розвитку європейського корпоративного права.

2. Для цілей адаптації є вкрай необхідним звернення до положень національного корпоративного права країн – учасниць ЄС. Тільки ретельне дослідження механізмів і наслідків втілення в життя вимог директив у національне право держав Євросоюзу допоможе сформулювати виважену програму адаптації корпоративного законодавства України до законодавства ЄС.

3. При реформуванні корпоративного законодавства України варто застосовувати загальні методологічні підходи та принципи, які запроваджуються у сучасному європейському праві, як-то:

- значна диференціація правового регулювання залежно від виду й розміру корпорації (господарського товариства);

- легалізація використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій учасниками корпоративних відносин (мережі Інтернет, електронної пошти тощо);

- застосування механізму розкриття інформації як основного засобу регулювання правовідносин у сфері корпоративного управління;

- досягнення у правовому регулюванні балансу інтересів різних груп учасників корпоративних правовідносин (захист інтересів не тільки учасників, кредиторів і найманих працівників господарських товариств, державних інтересів, а й передусім самих товариств).

Список літератури: 1. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. – К.: Атіка, 2003. – 352 с. 2. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки: Послання Президента України до Верхов. Ради України // Уряд кур'єр. – 2002. – № 100. – С. 5. 3. Єфіменко А. Гармонізація законодавства України та ЄС у сфері регулювання діяльності та бухгалтерської звітності компаній// Юрид. журн. – 2002. – № 3. – С. 6 – 8. 4. Концепція Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Схвал. Законом України від 21.11.2002 р., № 228-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 12. 5. Орієнтовний перелік нормативних актів ЄС, до яких має бути адаптоване законодавство України протягом 2002 – 2004 років: Затв. рішенням 6-го засідання Міжвідом. коорд. ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС від 28.09.2001 р.// Комп'ютерна правова система “Ліга-закон”. 6. План роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в 2003 році: Затв. розпорядження КМУ від 27.12.2002 р., № 744-р. // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 1. – Ст. 26. 7. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році: Послання Президента України до Верхов. Ради України від 15.04.2003 р.// Комп'ютерна правова система “Ліга-закон”. 8. Спасибо-Фатеева І.В. До питання про захист інтересів акціонерів, кредиторів і публічних інтересів при визнанні акціонерного товариства недійсним// Предпринимательское хозяйство и право. – 1999. – № 5. – С. 6 – 11. 9. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Затв. Указом Президента України від 11.06.1998 р., № 615/98 // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 24. – Ст. 870. 10. Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими Співтовариствами і Україною від 14.06.1994 р.// Бюл. Мініюст. України. – 2001. – № 3. – С. 194. 11. A Modern Regulatory Framework for Company Law in Europe: A Consultative Document of the High Level Group of Company Law Experts// http://europa.eu.int/comm/internal_market/en/company/company/modern/index.htm

12. *Modernising Company Law and Enhancing Corporate Governance in the European Union - A Plan to Move Forward: Communication from the Commission to the Council and the European Parliament*, COMM (2003) 284 final. – Brussels: Commission of the European Communities, 2003. – 29 p. 13. *Report of the High Level Group of Company Law Experts on a Modern Regulatory Framework for Company Law in Europe*. – Brussels: Commission of the European Communities, 2002. – 161 p.

Надійшла до редакції 15.10.2003 р.

УДК 347.457

В.Л. Яроцький канд.юрид.наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

МЕХАНІЗМ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВИПУСКУ Й ОБІГУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ: ОСОБЛИВОСТІ І СПІВВІДНОШЕННЯ З ІНШИМИ ЗАСОБАМИ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

Дослідження загальної проблеми, пов'язаної з визначенням особливостей функціонального призначення цінних паперів у механізмі цивільно-правового регулювання відносин у сфері їх випуску й обігу, було б неповним без поглибленого вивчення його співвідношення з іншими засобами правового впливу. Зокрема, аналізу підлягають особливості співвідношення вказаного механізму з методом і галузевим режимом цивільного права як галузі приватного права. Крім цього, окремою проблемою є доцільність і межі застосування державою публічно-правових засобів впливу на відносини, які складаються у приватноправовій сфері взагалі і соціально-правові зв'язки, пов'язані з випуском та обігом цінних паперів, зокрема. Вивчення деяких аспектів указаних проблем як таких, що не були предметом окремого дослідження в цивілістиці, визначає цілі даної статті.

Розгляд специфіки досліджуваного механізму шляхом аналізу правових форм, які визначають його функціональні особливості, включаючи як діяльність держави, так і дії самих учасників розглядуваних відносин, дозволяє звернути увагу на зв'язок механізму й методу цивільно-правового регулювання. Він відзначається на рівні досліджень, здійснених правознавцями у галузі як інструментальної теорії права, так і цивілістики. Аналізуючи критерії розмежування окремих галузей права, С.С. Алексеев акцентує увагу на вирішальному значенні для кожної з них властивих їм *методу й механізму правового регулювання*, віддаючи визначальну роль предмету правового регулювання [1, с. 245 – 247]. Їх зв'язок відмічає і В.Ф. Яковлев, зауважуючи наступне: "Риси, що характеризують правове становище суб'єктів, виявляються у